

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

I. Г. Западінська

У статті проаналізовано доцільність упровадження сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій, мультимедійних засобів та передових методик у процес опанування іноземної мови аудиторно, дистанційно та для самостійного вивчення. Обґрунтовано необхідність використання інноваційних технологій у практиці навчання іноземних мов. Розглянуто перспективи використання можливостей мережі Інтернет, автоматичних систем перевірки та оцінювання знань, комп'ютерної техніки для більш ефективного та результативного вивчення мови.

Ключові слова: інформаційні технології, Інтернет, викладання та вивчення англійської мови, мультимедійні засоби, навчальний процес.

MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES AND GENERAL ADVISORY APPROACHES TO FOREIGN LANGUAGES STUDY

I. G. Zapadynska

The article analyzes the expediency of introducing modern information and computer technologies, multimedia means and advanced methods in the process of learning a foreign language in an auditorium, distance and for independent study. The necessity of using innovative technologies in the practice of teaching foreign languages is substantiated. Perspectives of using the possibilities of the Internet, automatic systems of checking and evaluation of knowledge, computer technology for more efficient and effective language learning are considered. Methodological advantages of learning foreign language by multimedia means show that this method has the greater the degree of interactive learning, makes it possible to choose the pace and level of tasks, improves the speed of the grammatical constructions and the accumulation of words inventory. Also to the definitely technical advantages this method can include the possibility of use interactive video and audio clips when learning orally to speech. Demonstrating diagrams, photos and pictures for the subject of linguistic communication, the principle is realized visibility introduction of multimedia technologies creates conditions for interactive communication that is on today is the most important part of the training process. Using multimedia technologies a teacher can submit information to a completely new and effective form, make it more complete, interesting and approximate to the subject of communication being studied. Multimedia tools allow you to use almost all agencies. Proved that the use of multimedia materials and computer networks shortens learning time almost three times, and the level of memorization through simultaneous the use of images, sound, text increases by 30-40 percentages. And also, multimedia technologies allow the developments of you are bright and more interesting speaking exercises. For student studying a foreign language with the use of multimedia dedicated technologies also has some advantages. Since these technologies are new, for students it is interesting to deal with sources new types of information. And also what is important is that assimilating new information using multimedia of these technologies, takes place in the game form. Application multimedia technologies allows students to self- but to prepare mini-projects on topics of communication and pre- to rate them. When mastering a foreign language, students there are a number of problems, one of which is a low to study the language. In such cases, it is interactive technologies are valuable for use, therefore that they create such conditions when the student feels his own success and intellectual ability. Effective cooperation and communication are the basic components of such training, which sets the goal of solving problems, acquiring monologist skills speech, responsibility, critical thinking and achievement making significant results.

Key words: information technology, the Internet, teaching and learning English, multimedia, educational process.

Інформатизація системи освіти України розглядається як необхідна умова і важливий етап інформатизації держави в цілому, як процес підготовки фахівця до повноцінної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Вона пов'язана із забезпеченням сфери освіти теорією і практикою розробки й використання нових інформаційних технологій навчання. Особливо це стосується системи вузівської освіти, де студент отримує професійну підготовку фахівця. Застосування саме інформаційних та телекомунікаційних технологій у процесі викладання іноземної мови може активізувати навчально-пізнавальний процес студента та значно підвищити якість його професійної підготовки. Незважаючи на актуальність проблеми, нез'ясованими залишаються питання формування творчого підходу майбутніх учителів до професійної діяльності засобами нових інформаційних технологій у навчальному процесі.

Мета статті – виявити та обґрунтувати основні шляхи професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови засобами інформаційних технологій. Завдання – запропонувати нетрадиційні форми організації і проведення занять із використанням нових інформаційних технологій, які спрямовані на підвищення якості підготовки студентів, розвиток у них творчих здібностей і творчого підходу до майбутньої професії, експериментально довести ефективність їхнього використання в навчальному процесі.

Освоєння іноземної мови містить великий розвиваючий потенціал щодо освіти, культури й тому сприяє формуванню особистості, визначає її спрямованість, що забезпечить успішну професійну підготовку фахівця, розвиток його творчих можливостей. При викладанні іноземної мови слід розв'язувати такі завдання: формування професійної компетентності і спрямованості студента; розвиток комунікативних здібностей, мовотворчої діяльності іноземною мовою; підвищення загальної культури особистості студента тощо [4]. Розв'язати поставлені завдання, які нерозривно пов'язані з підвищенням якості підготовки студента, можна, якщо підняти на вищий щабель ефективність навчального процесу. Особливе місце тут належить удосконаленню організаційних форм і методики навчання іноземної мови засобами інформаційних технологій під керівництвом викладача. Дидактичні проблеми і перспективи використання НІТ досліджували Т. Сергєєва, В. Шолохович, М. Жалдак, Т. Тихонова, Ю. Машбиць, І. Підласий, В. Монахова та ін., систему підготовки вчителя до використання інформаційних технологій у навчальному процесі обґрунтували В. Новікова, С. Архангельський, Є. Белкіна, Б. Гершунський, Р. Гуревич та ін. Ці та багато інших науковців у своїх дослідженнях розглядають НІТ як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності студентів за рахунок: підвищення якості каналів прямого і зворотного зв'язків у навчальному процесі; підвищення продуктивності праці викладача, засвоєння навчальної інформації, методів та організаційних форм діяльності студентів; формування доступу до нетрадиційних джерел інформації тощо. Із появою інформаційно-комунікаційних та інноваційно-педагогічних технологій навчання з'явилася можливість створення єдиного освітнього й інформаційного простору, що дає змогу готувати вчителя сучасного типу.

Упровадження комп'ютерних комунікацій, супутникових систем зв'язку в навчальний процес зможе забезпечити розвиток пізнавальної активності студентів, сприятиме самостійності та творчості в навчанні, ефективному та якісному проведенню занять. При такій організації навчального процесу роль викладача змінюється з інформатора до координатора, помічника, консультанта, експерта. «Інформаційно-комунікаційні технології сприяють формуванню нового підходу до отримання інформації, яка за допомогою аналізу, синтезу, переосмислення обговорення, підкріплення практикою перетворюється у знання» [1, с. 6]. За допомогою засобів НІТ та відповідної методики їх використання, можна розв'язувати ряд дидактичних завдань: підвищувати ефективність процесу навчання; прискорювати передачу наукової інформації; допомагати викладачеві поліпшувати викладення матеріалу; знайомити студентів із широким колом питань; підвищувати наочність; розвивати пізнавальну активність студентів; сприяти активізації творчої діяльності студентів; створювати умови для самостійної навчальної діяльності; викликати певне емоційне ставлення до навчального матеріалу; урахувати індивідуальні можливості тощо [2, с. 52]. Нові інформаційні технології відкривають студентам доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищують ефективність самостійної роботи, дають цілком нові можливості для творчості, знаходження й закріплення професійних навичок, дозволяють реалізувати принципово нові форми й методи навчання [3, с. 171]. Окремо хотілося б зупинитись на питанні використання відеозаписів у навчальному процесі як одного зі складників інформаційних навчальних технологій. Як показує наша практика, використання відео в навчанні значно інтенсифікує процес оволодіння знаннями та вміннями. З теорії навчання відомо, що якщо при навчанні з використанням текстової інформації інтенсивність навчання складає близько 20 – 25%, а при супроводі текстів звуковим рядом збільшується до 45–50%, то при спільному використанні текстової, звукової і відеоінформації дорівнює приблизно 70–75%. Поширеність технічних засобів запису, збереження та передачі відеоінформації, швидкий прогрес технологій роботи з відео на комп'ютері та передачі відеоінформації в комп'ютерну мережу дали поштовх новим можливостям використання відео технологій у навчанні. Особливо ефективним є навчання, коли студенти виступають у ролі самостійних розробників комп'ютерних проектів. Причому вони повинні самі змодельовати процес, провести алгоритмізацію знань та при наявності навичок програмування видати у вигляді готового програмного продукту. Такий процес створення програм є довготривалий, потребує чималих зусиль як від викладача, так і від студентів, залучених до процесу, але вартий особливої уваги тому, що дає найвищі результати. Хорошим засобом при проведенні різних типів занять може стати програма PowerPoint, яка входить до складу стандартних офісних програм та призначена для створення навчальних проектів. При демонстрації слайдів можна використовувати електронний олівець, за допомогою якого можна не тільки виділяти, а й писати безпосередньо на панелі слайда. Використання Microsoft PowerPoint, як показує наш досвід, суттєво спрощує та інтенсифікує навчально-виховний процес з методики викладання іноземної мови.

Ефективними і цікавими формами організації і проведення навчання зі студентами можна вважати різноманітні тренінги, моделюючі заняття, ділові та рольові ігри, різноманітні практичні заняття з використанням найбільш доступних засобів сучасних інформаційних технологій (робота в мережі Internet, програми автоматизованого машинного перекладу, супутникове телебачення, тощо) [5].

Усесвітня мережа дає можливість відправлятися у віртуальну подорож навколо світу, брати участь у Міжнародних конкурсах та олімпіадах, організовувати і проводити спільні телекомунікаційні проекти, тематичні презентації, спілкуватися в текстових і голосових чатах. Особливо покоління користувачів

Інтернетом очікує, що пристрої та форми комунікації, які вони використовують у повсякденному житті, стануть корисними і в галузі вивчення мов. Вони роблять людей, які вивчають мову, незалежними в просторі та часі й полегшують свідоме, автономне, конструктивне вивчення мови. Психологічні бар'єри, невпевненість у своїх силах і знаннях чи відсутність контакту з вчителем можуть бути нівельовані при залученні комп'ютерних технологій у навчальний процес. Наявність штучного інтелекту у процесі опанування іноземною мовою уможливорює навчання в дистанційному форматі та самостійно, надає можливість налаштуватися на максимально ефективне сприйняття, дає певне відчуття контролю над ситуацією і перебування в зоні комфорту. Крім того, мережа Інтернет – це невичерпний ресурс для викладача при підготовці до занять, уведення лексики до будь-якої теми, упровадження нових видів мовленнєвої діяльності. Такі заняття сприяють виробленню вмінь та навичок бачення й виправлення граматичних, лексико-стилістичних помилок, допущених під час машинного перекладу та подальшого редагування тексту перекладу. Під час практичних занять набір і редагування тексту здійснюється засобами текстового редактора MS Word з використанням студентом наявних у редакторі засобів перевірки орфографії та лексичних помилок. Для машинного перекладу може задаватися текст з пропущеними словами та фразами, чим створюються умови для творчого пошуку студентом правильного варіанту перекладу в процесі виправлення помилок машинного перекладу за обмежений проміжок часу (метод інформаційної недостатності). Таке застосування засобів НІТ надає значні резерви підвищення ефективності процесу навчання. Це, зокрема: новизна роботи із сучасними комп'ютерними навчальними системами, інформаційними та телекомунікаційними технологіями викликає у студентів підвищений інтерес до роботи з ними і посилює мотивацію навчання; можливість доступу до джерел навчальної інформації (електронної бібліотеки, банку даних, бази знань тощо) для великої кількості студентів; розширення можливостей подання інформації за рахунок використання засобів мультимедіа; гнучкість стратегії навчання допускає ступінь детермінації управління навчальною діяльністю, передачу управління студентам.

Про ефективність використання комп'ютерної техніки в професійній підготовці вчителів іноземної мови свідчать результати досліджень, які доводять позитивний вплив на процес оволодіння студентами професійних знань та прийомів фахової творчої діяльності. Таким чином, одним із головних напрямків у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів, на нашу думку, є вдосконалення їх підготовленості як до професійної діяльності в цілому, так і до впровадження сучасних педагогічних інформаційних технологій, зокрема.

Отже, на сучасному етапі розвитку науки в Україні можна сказати, що часи, коли достатнім доказом опанування мови було вміння перекладати з іноземної мови та навпаки адаптованих, не автентичних текстів, вже пройшли. В умовах реформування вищої школи мають змінюватися також і освітні технології викладання іноземних мов. Залучення сучасних технологій у процес вивчення іноземної мови значно розширює та урізноманітнює програму, надає доступ до різноманітних матеріалів, розширює мотивацію студентів до навчання, надаючи їм можливість працювати над мовою у зручному для них темпі, сприяючи, таким чином, індивідуалізації навчання та ефективному оволодінню іноземною мовою.

Література

1. Гафіяк А. Відкрита освіта в освітньо-інформаційному просторі / А. Гафіяк // Рідна школа. – 2003. – № 3. – С. 5 – 7.
2. Кузнецов В.М. Место аудиовизуальных средств обучения в учебном процессе / В.М. Кузнецов // Формы и методы активизации творческой деятельности студентов в процессе обучения: Межвузовский сборник – Петрозаводск, 1995. – 160 с.
3. Освітні технології: Навч.-метод. посіб./ О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарська та ін.– Київ: А.С.К, 2002. – 255 с.
4. Паламар Л. На шляху до знання. Методологічні основи формування мовної особистості // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2003. – №1. – С.18 – 19.
5. Шупта О.В. Інформаційні підходи до підготовки студентів-перекладачів // Сучасні інформаційні та інноваційні методик и навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. – Випуск 5 /Редкол.: І.А.Зязюн (голова) та ін. – Київ – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – С.104 – 107.
6. Gonzales-Edfeldt N. Oral instruction and collaboration at the computer: Learning English as a second language with the help of your peers // Computer in the School. – 1990. – № 7 (1 – 2). – P. 53 – 89.

References

1. Hafiak A. Vidkryta osvita v osvithno-informatsiinomu prostori / Ridna shkola, – 2003. – № 3. – S. 5 – 7.
2. Kuznecov V.M. Mesto audiovizual'nyh sredstv obucheniya v uchebnom processe / V.M. Kuznecov // Formy i metody aktivizatsii tvorcheskoy deyatelnosti studentov v processe obucheniya: Mezhuovovskij sbornik.– Petrozavodsk, 1995.– 160 s.
3. Osvitni tekhnolohii: Navch.-metod. posib./ O.M.Piekhota, A.Z.Kiktenko, O.M.Liubarska ta in.– Kyiv: A.S.K, 2002. – 255 s.
4. Palamar L. Na shliakhu do znannia. Metodolohichni osnovy formuvannia movnoi osobystosti // Inozemni movy v navchalnykh zakladakh. – 2003. – №1. – S.18 – 19.
5. Shupta O.V. Informatsiini pidkhody do pidhotovky studentiv-perekladachiv // Suchasni informatsiini ta innovatsiini metodyk y navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy: Zb. nauk. pr. – Vypusk 5 /Redkol.: I.A.Ziazun (holova) ta in. – Kyiv – Vinnytsia: DOV Vinnytsia, 2004. – S.104 – 107.
6. Gonzales-Edfeldt N. Oral instruction and collaboration at the computer: Learning English as a second language with the help of your peers // Computer in the School. – 1990. – № 7 (1 – 2). – P. 53 – 89.

ВИБІР У СТРУКТУРІ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ЦІННІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

А. О. Давідчук

У статті розкрито значення поняття «вибір», умови його реалізації, місце цієї категорії в структурі готовності до ціннісного самовизначення старшокласників. Вибір є ключовим компонентом ціннісного самовизначення, він визначається системою цінностей особистості, її соціальною позицією, відчуттям відповідальності та усвідомленням обов'язку, характером емоцій, проявом волі. Можливість обирати ті чи інші засоби, ставити різні цілі, обирати умови діяльності робить людину більш вільною. Свобода трактується як можливість здійснення вибору: якщо в людини є можливість вибирати, то вона вільна. Готовність до ціннісного самовизначення визначається ситуацією вибору, що активізує особистісні сили старшокласника, спонукає особистість до здійснення вибору, чи відмови від нього, що теж є проявом свободи вибору.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, ціннісне самовизначення, готовність до ціннісного самовизначення, вибір, ситуація вибору, свобода, свобода вибору.

THE CHOICE IN STRUCTURE OF READINESS FOR VALUABLE SELF-DETERMINATION OF SENIOR PUPIL

A. Davidchuk

In this article definition of the concept «choice», a condition of its realization, the place of this category in structure of readiness for valuable self-determination of high school students is opened. Valuable orientations are vectors of moral personality's consciousness. The choice is a key component of valuable self-determination, it is defined by the system of personality values, her social position, sense of responsibility and duty, emotions character, freedom manifestation. An opportunity to choose these or those facilities, to set definite purposes, to choose activity conditions gives a freedom to the person. Freedom is defined as a possibility of implementation of the choice: if person has an opportunity to choose, then he is free. Freedom turns the choice into conscious and responsible act both before itself, and before others. Senior pupils ability and readiness for implementation of the responsible choice can be formed in school days, but for this purpose young people need to seize freedom factor algorithm. Readiness for valuable self-determination is defined by the choice fact, makes active personal forces of the senior pupil, induces it to commission of the choice or refusal of it that too is manifestation of freedom of choice.

Key words: valuable orientations, valuable self-determination, readiness to valuable self-determination, the choice, a choice situation, freedom, freedom of choice.

Проблема ціннісного самовизначення старшокласників сьогодні є однією з ключових у виховному процесі закладів загальної середньої освіти, оскільки зміни, що відбуваються в соціально-економічному житті країни, потребують від особистості більшої самостійності та мобільності, здатності приймати відповідні рішення виважено і швидко. Ціннісне самовизначення є органічним компонентом усіх типів самовизначення (особистісне, життєве, професійне) та розглядається як процес та результат розвитку ціннісного ставлення до явищ дійсності у сфері життєвих інтересів особистості.

Процес формування готовності до ціннісного самовизначення визначається ієрархією ціннісних орієнтацій, на основі яких здійснюється вибір профілю навчання, життєвих перспектив, професійної спрямованості.

Метою статті є з'ясування місця категорії «вибір» у структурі готовності старшокласників до ціннісного самовизначення.

Вибір як педагогічна категорія традиційно розглядається у дослідженнях, що стосуються професійного самовизначення, професійної орієнтації (О. Вітковська, В. Герасимчук, А. Миколаєнко, М. Янцур). Роль та значення вибору як механізму саморегуляції у навчальній діяльності зазначають у своїх дослідженнях педагоги і психологи (І. Бех, Н. Бочкіна, М. Боришевський, В. Зайцев, В. Нещерет). Вибір є частиною новаторської платформи педагогіки партнерства. Педагоги-новатори на практиці продемонстрували, як радикально може змінитись ставлення до навчання за умови свободи вибору. Так, В. Шаталов пропонує обрати зі збірника будь-які задачі в будь-якій кількості. С. Лисенкова дає можливість

дітям обрати ті важкі слова, які вони використають у роботі з реченням. Ш. Амонашвілі спонукає до вибору навіть найменших дітей, які можуть самостійно обрати задачу для вирішення чи питання для відповіді.

Процес перетворення особистості відбувається на основі вибору з великої кількості альтернатив чи обмеженого кола більш вагомих цінностей. Людина постійно перебуває у ситуації вибору одного з альтернативних рішень, критерієм такого вибору є цінність. Якщо мотиви конкретної діяльності задаються ситуацією, то цінності з'являються як наслідок соціальних і культурних умов буття та більш глибоких факторів людського існування. У цьому контексті світ цінностей постає на позаособистісному та надособистісному рівнях, а у певних випадках – і на позаісторичному. Цінності належать сфері буття людини, що пов'язано з боротьбою мотивів. Цей бік орієнтації ілюструють дослідження Ф. Василюка [6, с.71]. На думку науковця, зв'язки ціннісної свідомості у момент здійснення вибору мають багатопланову структуру, є складними та неоднозначними.

Ціннісне самовизначення передбачає наявність вибору як провідного компоненту. Вибір супроводжує всі форми життєдіяльності школяра: спілкування, діяльність, гру. Форми вибору вкрай різноманітні, вони варіюються у кожному окремому випадку. Однак у кінцевому результаті саме вибір дозволяє зіставити зовнішні обставини з внутрішніми спонуканнями-потребами особистості.

Вибір – складна, багаторівнева дія, в структурі якої присутні емоційно-вольові та раціональні компоненти, що забезпечують її неперервність та результативність.

Особливе значення у процесі здійснення вибору мають ціннісні орієнтації. Знаходячи відображення в інтересах особистості, вони пронизують увесь процес вибору і далі впливають не тільки на мотивацію, але й на послідовність учинків, яку можна визначити як лінію поведінки людини. Ціннісні орієнтації постають векторами моральної свідомості особистості [10, с.35].

Вибір – це певний механізм зіставлення зовнішнього і внутрішнього планів життєдіяльності особистості, це компонент ціннісного механізму, відображений у ланцюжку: пошук – оцінка – вибір – проекція. Вибір завжди відбувається у теперішньому часі, він передує дії. Це перехід від слова через оцінку до вчинку [10, с.57].

Згідно з обґрунтованою американськими педагогами (Л. Расс, С. Саймон, М. Хармін) теорією осмислення цінностей (values clarification), вибір особистістю моральних цінностей складається з низки підпроцесів: вільний вибір, вибір серед альтернатив, вибір після ретельного обдумування наслідків інших альтернатив, публічне визнання та захист своїх цінностей, поведінка на основі осмислених цінностей [8, с. 64].

Успішний вибір, здійснений у ситуаціях, що повторюються, забезпечує відтворення однотипних учинків. Тут процес морального вибору має вигляд кола: його фінальна стадія стає початком повторення всього процесу. Таке відтворення – важлива позитивна умова стабільності певних форм поведінки. Однак варто зауважити, що в цілому діяльність не є відтворенням звичних шаблонних типів поведінки, оскільки «коло» процесу морального вибору містить у собі можливість вільного висхідного розвитку, вільного вдосконалення.

На сьогодні в літературі найбільш поширеним є розуміння свободи як можливості здійснення вибору: якщо в людини є можливість вибирати, то вона вільна. Свобода вибору включає в себе вибір цілей, засобів їх досягнення в кожній окремій ситуації. Трактують свободу як результату безкінечного освоєння світу, подолання його ворожості характерне для античної міфології (Аристотель, Сократ, Епікур), для філософії Нового часу (Т. Гоббс), німецької філософії (Л. Фейєрбах) [2, с.5].

Єдність необхідності й активності у виборі розглядається в сучасних соціально-філософських дослідженнях Ф. Гаєк, Г. Кириленко, В. Петрушенко, О. Пунди. За найбільш поширеним підходом до визначення категорії свободи в сучасних філософських дослідженнях, це поняття трактується як «здатність людини діяти відповідно до своїх інтересів та мети, спираючись на пізнання об'єктивної необхідності» [13, с.12-13]. Варто зазначити, що деякі дослідники (О. Вандьо, О. Донченко, В. Пітулей, Л. Ярмол) визначають свободу не як здатність, а як можливість людини діяти відповідно до своїх інтересів, ґрунтуючись на усвідомлених нею закономірних зв'язках явищ та подій об'єктивного світу.

Ми вважаємо доцільним трактування свободи як можливості діяти більш правильно, оскільки здатність постає як суб'єктивна умова здійснення певної діяльності, а можливість передбачає наявність і здатності, і об'єктивних умов її реалізації. Можливість обирати ті чи інші засоби, ставити різні цілі, обирати умови діяльності робить людину більш вільною. Щойно з'являється можливість вибору, тобто свобода, з'являється самовираження.

Розглядаючи свободу вибору особистості в суспільстві, Г. Балл підкреслює, що справді вільним суспільством буде не те, в якому більший діапазон можливостей вибору, а те, в якому всі громадяни зможуть обирати з цього нічим не обмеженого діапазону [3, с.38]. У цій концепції ми простежуємо ширше

трактування свободи, аніж у звичній для нас класичній формулі: свобода – усвідомлена необхідність. Це – розуміння свободи як можливості вільної реалізації (П. Гуревич, О. Нікіфоров).

Свобода вибору як ціннісна категорія неоднорідна. Об'єктивна основа свободи першого типу, яку можна назвати незалежністю, складається з системи прав, що побутують у цьому суспільстві. Для юридичного статусу особистості потрібно офіційне підтвердження масштабів свободи, якими вона користується чи на які претендує. Свобода першого типу, однак, лише розчищає простір, створює умови для повної реалізації свободи другого типу – свободи творення, свободи перетворення себе та світу відповідно до поставлених завдань, власного розуміння сенсу та мети свого життя. Людина стає вільною не внаслідок негативної сили уникати того чи іншого, а внаслідок позитивної сили виявляти свою істинну індивідуальність [15, с.272].

Свобода – це можливість і здатність людини мислити, діяти, вчиняти, виходячи з власних переконань, інтересів та мети. Внутрішньо вільна людина володіє автономією, незалежністю від впливу середовища та обставин. Вона самостійна та суверенна у виборі цілей та засобів діяльності, відповідає за прийняті рішення. Обмеження свободи, створені суспільством та природою (як необхідність), детермінують життєдіяльність вільної людини тією мірою, якою вона добровільно приймає ці обмеження, формуючи їх у собі як закон (І. Кант) чи як свободу (А. Маслоу) внутрішніх меж [9, с.119].

Вибір у філософії та соціології розглядається як процес вирішення деяких протиріч, керований цими об'єктивно назрілими протиріччями. Форма вирішення може бути різною з огляду на різноманітність подій та явищ, які беруть у цьому участь. Відповідно одним із завдань підготовки людини до здійснення вибору є зіставлення різноманітних одиничних, випадкових подій, обставин з їх загальною основою і, за умов визначення способів вирішення протиріч, змінення, вплив на випадкові події, обставини.

Вибір є вищою формою розвитку суб'єктивного початку, опосередкованого суспільною свідомістю, з одного боку, та самоусвідомленням, з іншого. Саме свобода перетворює вибір в усвідомлений та відповідальний акт як перед собою, так і перед іншими людьми.

Ситуація свободи знаходить своє завершення в акті вибору. Необхідною внутрішньою передумовою досягнення свободи, вираженої у найбільш адекватному виборі, є пізнання. Тому вільний вибір можна охарактеризувати як складну глибоку пізнавальну діяльність, спрямовану на подолання протиріччя між необхідністю та випадковістю, можливістю та реальністю, між актуальним та потенційним.

Вибір – моральне право та психологічна готовність усвідомлено проявляти свободу в конкретних актах поведінки та діяльності, у визначенні цілей та засобів їх досягнення, а також можливих шляхів вирішення проблем. Вибір, поряд із самовизначенням, – один із основних принципів особистісно-орієнтованого навчання. Він зосереджений на внутрішніх резервах та духовному потенціалі особистості дитини та підлітка, які при вирішенні своїх проблем шукають адекватні способи самореалізації в соціумі [1, с. 3]. Людина, яка перебуває у стані самовизначення та самореалізації, повноцінно володіє свободою вибору, однак, як член конкретної спільноти, включеної в соціум, вона обмежена у своєму виборі потребами та інтересами інших людей та спільнот. У цьому полягає суперечлива сутність вибору, тому процес здійснення вибору завжди передбачає велику кількість умов та кроків з їх виконання: усвідомлення свободи волі та дії як відповідальності, визначення меж альтернативності рішень, розуміння множинності підходів, бачення варіативності методів діяльності, мотивація ціннісної основи вибору, знання ситуації вибору, прогнозування результатів та наслідків, готовність до самоконтролю та самообмеження.

Вибір визначається системою цінностей особистості, її соціальною позицією, відчуттям відповідальності та усвідомленням обов'язку, характером емоцій, проявом волі. Однак варто зазначити, що пізнання – це лише найважливіша передумова свободи, але не сама свобода.

У конкретній ситуації вільного вибору дії людини завжди спрямовані на певний об'єкт (матеріальний чи ідеальний), людина вступає в контакт з іншими людьми, оскільки є членом соціуму, і як свідомо рефлексуючий суб'єкт піддає себе, свої дії та вчинки самоаналізу, самооцінці. Відповідно діяльнісна характеристика ситуації вільного вибору визначається трьома складовими: предметна діяльність, спілкування та самоаналіз. Важливим є те, що першість у цій тріаді належить предметній діяльності, спрямованій на пізнання об'єктів вибору. Для вільного вибору характерним є почуття відповідальності, яке проявляється через усвідомлення відповідного та можливого у виборі шляхів та засобів для його реалізації.

Здійснений нами аналіз філософської та соціальної літератури дозволяє виокремити деякі умови свободи вибору, врахування яких, на наш погляд, є необхідним для організації роботи з підготовки учнів до здійснення вибору. Основними умовами, що забезпечують реалізацію вибору, є:

- індивід, який має певні інтереси, бажання, прагнення, цілі;
- суб'єктивні можливості для вираження інтересів індивіда у тих чи інших діях, які, у свою чергу, передбачають: 1) уміння адекватно приймати та виражати власні інтереси та прагнення; 2) вміння формулювати цілі та розробляти програми їх реалізації; 3) здатність орієнтуватися в ситуаціях та приймати ефективні рішення; 4) вміння керувати своїми почуттями, емоціями, демонструвати вольові якості;

- можливість пізнання зовнішніх об'єктивних факторів вирішення ситуації вибору: 1) природного середовища; 2) речових факторів, що є продуктами діяльності; 3) соціального середовища як сукупності громадських відносин та їх проявів.

Зазначені нами умови свободи вибору можна розглядати і як своєрідну програму підготовки учнів до здійснення вибору у власному житті.

Для вирішення ситуації вибору дія об'єктивних факторів починається з їх пізнання людиною, з пізнання об'єктивних умов вибору. Таким чином, від можливостей, здібностей суб'єкта, що вирішує завдання вибору, залежить ступінь пізнання об'єктивних умов вибору, ступінь активності самого суб'єкта у досягненні цілі вибору. Це підтверджує роль активного суб'єктивного початку в реалізації вибору. Тому роль школи, сім'ї, інших соціальних інститутів настільки важлива у підготовці школярів до вирішення складних ситуацій вибору.

Більшість конкретних педагогічних ситуацій вирішуються тільки у процесі самостійного вибору учня. Освіта в цілому також можлива лише за умови реалізації особистістю свого вибору. Саме тому найважливішим педагогічним завданням є створення умов для самостійного вибору, його стимулювання, формування у старшокласників готовності та здатності діяти на основі постійного вибору та вміння виходити з ситуації вибору без стресу. Соціальні зміни, що відбуваються, можуть бути радикальними та продуктивними, якщо школа зможе готувати до життя ініціативну особистість, здатну реалізовувати ці зміни на основі вибору виваженого рішення, досягання якого відбувається під час повсякденного прийняття рішень у школі та в спільнотах однолітків.

У шкільній практиці сьогодні спостерігається досить полярне ставлення до розуміння свободи. Педагогіка необхідності та педагогіка свободи різняться своїм предметним змістом. Перша вивчає природно-наукову та соціальну картину світу. Друга – свободу вивчення людиною самої себе. Вивчаючи світ таким, яким він є, яким він представлений у науці, педагогіка необхідності не ставить перед собою завдання розвивати в дітей здібності до самопізнання – це не її предмет; якщо вона й вивчає людину, то як загальну категорію, як певну філогенетичну даність. Інша справа – педагогіка свободи. Вивчаючи людину як суб'єкт вибору, вона бере до уваги те, що людина цей вибір реалізує щодо себе. Останнє свідчить про те, що без самопізнання свобода неможлива. Педагогіка здійснює лише перші кроки у цьому напрямі. Педагогіка свободи, таким чином, розглядається як теорія та практика діяльності професіоналів, що орієнтуються на розвиток у дітей здатності до свободи; педагогіка свободи насамперед розглядає дитину як унікальну духовну «самість», не як індивідуальну можливість, а як індивідуальну дійсність, що анулює проблему «людини як об'єкта виховання» (соціалізація) та ставить завдання допомогти дитині як суб'єктові вільної свідомості (самопізнання), вільної діяльності (самодіяльності), вільної поведінки (життєдіяльності).

Проблема освіти особистості постає в педагогіці свободи як проблема індивідуального саморозвитку, а педагогічний процес – як суб'єкт-суб'єктні відносини, партнерство, співтворчість дорослого та дитини, де домінує рівний, взаємовигідний обмін особистісним досвідом.

У педагогічній літературі виокремлюються два діаметрально протилежні виховні підходи, в яких по-різному вирішується проблема свободи особистості: догматичний і творчий. Перший спрямований на формування слухняності та пасивності вихованця, другий – на вільний розвиток активної, зрілої особистості, здатної до самоорганізації та відповідального вибору [7, с. 243].

Здатність та готовність старшокласників до здійснення відповідального вибору може формуватися вже в шкільні роки, але для цього потрібні певні умови, реалізовані життєдіяльністю колективу загальноосвітньої школи. Варто зауважити, що вільне залучення до об'єктивної, узагальненої цінності (цінності культури, суспільства) не нівелює людської індивідуальності, а акцентує на ній. Свідомість, що володіє певною системою цінностей, у ситуації вибору зводить альтернативи до одного ціннісного знаменника, в результаті чого кожна альтернатива отримує свою оцінку, а та з них, яку оцінено найвище, обирається свідомістю.

Саме так, здавалося б, має бути в житті. Але ми добре знаємо, що дійсність реальних виборів відрізняється від цієї схеми, вибір складний, він не завжди здійснюється самостійно.

Однією з причин несамостійності є відсутність у суб'єкта чіткого свідомого уявлення про свої можливості вільного вибору. Досвід свідчить, що навіть за наявності такого в реальній ситуації, вільний вибір не буде здійснено.

Однією з передбачуваних умов вирішення цього протиріччя в контексті нашого дослідження є залучення до цінностей суспільства, цінностей іншої людини – це буде одним із підкріплень ситуації вибору. Для старшокласника це підкріплення у виборі спрямовується від учителя, колективу. Найважливішою умовою тут стає оволодіння молоддю алгоритмом фактору свободи.

Наміри людини та вимоги життя часто утворюють протиріччя між тим, що хоче людина, та тим, що пропонує їй життя. Способи вирішення протиріч, бажання їх вирішити (або відійти від них) – особливі

життєві якості особистості, що формуються в процесі життя і відрізняються від її здібностей і навіть характеру. Життєве завдання людини полягає не тільки в тому, щоб обирати, де застосувати свої сили, як проявити себе. Вона повинна вирішувати протиріччя, що виникають, визначати шляхи самореалізації, створюючи для цього потрібні умови.

У процесі життєдіяльності учень долучається до різних видів взаємодії ціннісного, творчого, комунікативного, рефлексивного характеру. У випадку ціннісної взаємодії ми будемо вести мову про моральне самовизначення старшокласника як щодо навчання, так щодо його учасників та себе. У разі творчої взаємодії маємо на увазі творчу самореалізацію учня у навчанні та у спілкуванні, спільній діяльності. Комунікативний вид взаємодії розкриває можливості учня серед учасників освітнього процесу за допомогою різних засобів (предметів, міжособистісних стосунків, багатого внутрішнього світу тощо). Рефлексивний вид взаємодії дозволяє розглядати ситуацію вибору як самовизначення старшокласником цілей і способів особистісного самовдосконалення, оцінку себе та інших, перегляд своїх цінностей, намірів, стилю спілкування, свого ставлення до навчальних предметів, учителів, окремих учнів тощо.

Аналіз місця категорії «вибір» у структурі готовності до ціннісного самовизначення дає підстави стверджувати, що вибір є внутрішньо детермінованим механізмом процесу ціннісного самовизначення особистості. Готовність до ціннісного самовизначення залежить від ситуації вибору, що активізує особистісні сили старшокласника, створює потребу в осмисленні зовнішніх і внутрішніх обставин життєдіяльності, порівняльній оцінці власних потреб і можливостей і, нарешті, здійсненні певних дій.

Література

1. Адамова А. М. Впровадження особистісно орієнтованої моделі навчально-виховного процесу / А. М. Адамова // Управління школою: Науково-методичний журнал. – 2008. – №11. – С.2 – 12.
2. Андрусенко В. А. Формирование духовности / В. А. Андрусенко. – Оренбург, 1997. – 46 с.
3. Балл Г. О. Внутрішня свобода особи і особистісна відповідальність у контексті гуманізації освіти / Г. О. Балл. // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №9. – С. 1–7.
4. Бех І. Д. Від волі до особистості / І. Д. Бех. – К.: Україна – Віта, 1995. – 202 с.
5. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості: [монографія] / М.Й. Боришевський. – Суми: Видавничий будинок «Еллада», 2012. – 608 с.
6. Василюк Ф. Е. Психология переживаний: Анализ преодоления критических ситуаций / Ф. Е. Василюк. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 200 с.
7. Галузьяк В. М. Базові параметри концепцій виховання / В. М. Галузьяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 34. – Вінниця, 2011. – С. 238-245.
8. Галузьяк В. М. Моральне виховання у педагогіці США: теорія і практика / В. М. Галузьяк, Л.І. Довгань. – Вінниця: РВВ ВДАУ, 2009. – 231 с.
9. Кант І. Соч. в 6-ти томах / І. Кант. – М.: Наука, 1976. – Т. 6. – 351 с.
10. Кирьякова А. В. Теория ориентации личности в мире ценностей / А. В. Кирьякова. – Оренбург, 1996. – 190 с.
11. Миколаєнко А. Професійна орієнтація та професійне самовизначення учнів загальноосвітніх навчальних закладів / А. Миколаєнко, В. Герасимчук // Рідна школа. – № 11 (листопад). – 2012. – С.66 – 70.
12. Мілютіна К. Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі / К. Л. Мілютіна. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2012. – 298 с.
13. Пунда О. О. Право на свободу: [монографія] / О. О. Пунда. – Харків: Евріка, 2006. – 284 с.
14. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – Київ: Ніка-Центр, 2006. – 280 с.
15. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – М.: Прогресс, 1990. – 272 с.
16. Холковська І. Л. Розвиток здатності до професійного ціннісно-сміслового самовизначення як умова формування готовності майбутніх учителів до вирішення педагогічних конфліктів / І. Л. Холковська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 52. – Вінниця, 2017. – С. 146-151.

References

1. Adamova A. M. Vprovadzhenia osobystisno oriientovanoi modeli navchalno-vykhovnoho protsesu / A. M. Adamova // Upravlinnia shkoloiu: Naukovo-metodychnyi zhurnal. – 2008. – #11. – S.2 – 12.
2. Andrusenko V. A. Formirovanie duhovnosti / V. A. Andrusenko. – Orenburg, 1997. – 46 s.
3. Ball H. O. Vnutrishnia svoboda osoby i osobystisna vidpovidalnist u konteksti humaniztsii osvity / H. O. Ball. // Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. – 2003. – #9. – S. 1–7.
4. Bekh I. D. Vid voli do osobystosti / I. D. Bekh. – K.: Ukraina – Vita, 1995. – 202 s.
5. Boryshevskiy M. Y. Osobystist u vymirakh samosvidomosti: [monohrafiia] / M.Y. Boryshevskiy. – Sumy: Vydavnychiy budynok «Ellada», 2012. – 608 s.
6. Vasilyuk F. E. Psihologiya perezhivaniy: Analiz preodoleniya kriticheskikh situacij / F. E. Vasilyuk. – M.: Izd-vo MGU, 1984. – 200 s.

7. Haluziak V. M. Bazovi parametry kontseptsii vykhovannia / V. M. Haluziak // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.Kotsiubynskoho. Seria: «Pedahohika i psykholohiia». Vypusk 34. – Vinnytsia, 2011. – S. 238-245.
8. Haluziak V. M. Moralne vykhovannia u pedahohitsi SShA: teoriia i praktyka / V. M. Haluziak, L.I. Dovhan. – Vinnytsia: RVV VDAU, 2009. – 231 s.
9. Kant I. Soch. v 6-ti tomah / I. Kant. – M.: Nauka, 1976. – T. 6. – 351 s.
10. Kir'yakova A. V. Teoriya orientatsii lichnosti v mire cennostej / A. V. Kir'yakova. – Orenburg, 1996. – 190 s.
11. Mykolaienko A. Profesiina oriientsiia ta profesiine samovyznachennia uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv / A. Mykolaienko, V. Herasymchuk // Ridna shkola. – # 11 (lystopad). – 2012. – S.66 – 70.
12. Miliutina K. L. Traiektorii zhyttievoho shliakhu osobystosti v dynamichnomu seredovyschi / K. L. Miliutina. – Nizhyn: TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf», 2012. – 298 s.
13. Punda O. O. Pravo na svobodu: [monohrafiia] / O. O. Punda. – Kharkiv: Evrika, 2006. – 284 s.
14. Panok V. H. Psykholohiia zhyttievoho shliakhu osobystosti / V. H. Panok, H. V. Rud. – Kyiv: Nika-Tsentr, 2006. – 280 s.
15. Fromm E. Begstvo ot svobody / E. Fromm. – M.: Progress, 1990. – 272 s.
16. Kholkovska I. L. Rozvytok zdatnosti do profesiinoho tsinnisno-smyslovoho samovyznachennia yak umova formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv do vyrishennia pedahohichnykh konfliktiv / I. L. Kholkovska // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.Kotsiubynskoho. Seria: «Pedahohika i psykholohiia». Vypusk 52. – Vinnytsia, 2017. – S. 146-151.

УДК 37.034: 37.018.2

ЦІНІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ВИХОВАННЯ

О. В. Столяренко

orcid.org/0000-0001-7080-0626

О. В. Столяренко

orcid.org/0000-0002-1899-8089

Стаття присвячена обґрунтуванню важливості і дослідженню особливостей виховання гуманістичної орієнтації старшокласників і студентів в сучасних умовах. Здійснено ретроспективний аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури, обґрунтовано теоретичні й методичні основи виховання у школярів ціннісного ставлення до людини, розроблено науково-методичну систему виховання ціннісного ставлення до людини в учнів закладів загальної середньої освіти; окреслено історіографію проблеми розвитку основних положень гуманістичного виховання через соціокультурні, ідеологічні, педагогічні детермінанти; на основі здійснення проблемно-генетичного аналізу гуманістичних ідей в історії вітчизняної та зарубіжної наукової думки досліджено еволюцію людинознавства і з'ясовано стан вивчення в психолого-педагогічній науці та виховній практиці особливостей виховання у дітей та молоді ціннісного ставлення до людини, розкрито його роль як провідного чинника гуманізації виховання, головного концепту методології гуманістичних перетворень в освіті. На основі системного, синергетичного, модельно-варіативного, аксіологічного, культурологічного, етнопедагогічного, антропологічного, особистісного, діяльнісного, полісуб'єктного, диференційованого підходів розроблено концептуальну науково-методичну структурно-функціональну модель і технологію поетапного формування в учнів старшого і підліткового віку ціннісного ставлення до людини в гуманістично-орієнтованому освітньо-виховному середовищі школи, структурними компонентами якої є: навчально-виховний процес (використання можливостей людинознавства у вивченні дисциплін), позакласна й позашкільна робота з учнями, спрямовані на формування гуманістичної свідомості, гуманістичних почуттів, гуманної поведінки вихованців на основі базових цінностей.

Ключові слова: ціннісне ставлення до людини, цінності, базові гуманістичні цінності, особистісні цінності, суб'єктивні ціннісні ставлення, ціннісні орієнтації, гуманізм, гуманізація, гуманітаризація, гуманістичне виховання, виховна система школи, структурно-функціональна модель науково-методичної системи гуманістичного виховання.

VALUE-CENTERED ATTITUDE TO A PERSON IN THE THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

O. V. Stoliarenko, O. V. Stoliarenko

The article presents the analysis of topical problems dealing with the formation of modern Ukrainian youth's humanistic value orientations in contemporary society. In the article the theoretical and methodical principles of teaching a value-centered attitude to a person to secondary school pupils are scientifically proved; the scientific-methodical system and the research concept are developed on methodological, theoretical and practical levels; the historiography of the basic principles